

LIBRIS

We know
books

Thierry Wolton (n. 1951), jurnalist de formație, este și scriitor, eseist și istoric. A publicat mai multe cărți dedicate relațiilor internaționale și vieții politice franceze. Manifestă un interes special pentru istoria regimurilor comuniste, atât ca profesor la École Supérieure de Commerce din Paris, unde ține cursuri despre Războiul Rece, cât și ca autor: *Vivre à l'Est* (1977), *Culture et pouvoir communiste*, (1979; cu Natașa Diujeva), *La France sous influence. Paris-Moscou, 30 ans de relations secrètes*, (1997), *Rouge-brun. Le mal du siècle* (1999), *Le grand bluff chinois. Comment Pékin nous vend sa „révolution“ capitaliste* (2007). În România este cunoscut încă din 1992 grație volumului *KGB-ul în Franța*, apărut în traducere la Editura Humanitas, care oferă acum publicului românesc cea mai recentă lucrare a lui Wolton despre teribila poliție politică din Rusia.

THIERRY WOLTON

KGB-UL

LA PUTERE

SISTEMUL PUTIN

Traducere din franceză de
GABRIELA CIUBUC

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

- Schmidbauer, Bernd 73
 Schwab, Klaus 40
 Secin, Igor 150, 183, 187–190, 193, 218, 219, 221
 Semiceastnii, Vladimir 16, 18
 Serdiukov, Serghei 181
 Sidorov, Vitali 89
 Skuratov, Iuri 119, 120, 132, 133
 Smirnov, Vladimir 188, 221
 Smolenski, Aleksandr 95, 97, 99, 105, 107, 166, 184
 Sobceak, Anatoli 128, 129, 131, 132, 208
 Stalin (Iosif Visarionovici Djugașvili) 15, 16, 75, 79, 127, 153, 154, 181, 194, 197, 199, 201, 206
 Stepașin, Serghei 120, 165, 173
 Surkov, Vladislav 155, 187, 198, 206, 218
 Suslov, Mihail 23
- Șahnazarov, Gheorghii 23
 Șamanov, Vladimir 139
 Șcekoșcikin, Iuri 130, 143
 Șcelokov, Nikolai 71
 Șcerbakov, Vladimir 33
 Șelepın, Aleksandr 15–18, 57
- Șerbașin, Leonid 89
 Șpigun, Ghenadi 136
 Șuvalov, Igor 187, 218
- Terkibaiev, Hanpaș 146
 Tihon (arhimandrit) (Gheorghii Șevkunov) 200, 201
 Timcenko, Ghenadi 191–193, 219–221
 Tokarev, Nikolai 187, 219, 221
 Tregubova, Elena 172
 Trepășkin, Mihail 142, 143
- Ustinov, Vladimir 181
- Vekselberg, Viktor 97, 170
 Vesiolovski, Leonid 63, 64
 Vinogradov, Vladimir 97, 101, 166
 Voloșin, Aleksandr 126, 137, 187, 218
 Volski, Arkadi 39–41
 Voșceanov, Pavel 66
- Xiaoping, Deng 205
- Zagladin, Vadim 23
 Ziuganov, Ghenadi 104–106

Cuprins

<i>Din nou despre KGB</i>	7
<i>KGB, FSB și derivatele</i>	11
Partea întâi: KGB-ul intră în joc.....	13
<i>Fiii spirituali</i>	20
<i>Cucerirea puterii</i>	25
<i>Cu capul înainte</i>	33
<i>Scenariul ratat</i>	41
<i>Ultima carte</i>	46
Partea a doua: KGB-ul pierde mâna.....	59
<i>Criminalizarea economiei</i>	66
<i>Cancerul cecen</i>	78
<i>Apariția oligarhilor</i>	88
<i>Marele talcioc</i>	98
<i>Sfânta familie</i>	108
Partea a treia: FSB-ul umflă potul.....	123
<i>Strategia tensiunii</i>	133
<i>Verticala puterii</i>	148
<i>Confiscarea Casei Rusia</i>	162
<i>Noii oligarhi</i>	184
<i>Citadela asediată</i>	193
Să ne fie frică de Rusia lui Putin?.....	203
Anexe.....	217
Indice de nume.....	229

Din nou despre KGB

Nu mă gândeam că voi reveni atât de curând asupra Comitetului Securității Statului, mai bine cunoscut sub sigla sa de „KGB“. După mai multe cărți consacrate metodelor subversive ale poliției secrete și ale serviciilor de informații sovietice, ajunseseam, cam de un deceniu, să abandonez acest câmp de investigație, dată fiind lipsa vreunor elemente noi¹. Prăbușirea URSS și dispariția țărilor comuniste din Europa ar fi trebuit să facă din KGB un subiect de domeniul trecutului, care, pentru a fi reînviat, are nevoie de arhive inedite, de fapte necunoscute, de date originale. Cum am petrecut mult timp în Rusia postsovietică a anilor 1990, în căutarea de informații exact despre acest subiect, am putut vedea cum îi seca izvorul. Țara a trăit o scurtă perioadă de deschidere a dosarelor ei secrete, puțin după căderea sistemului, însă ele s-au închis repede, încununând, din nou, cu un nimb de mister KGB-ul.

La vremea aceea, m-am îndoit că (re)punerea la secret a documentelor abia dezvăluite însemna că poliția secretă redobândea putere undeva în culise. Eram departe de a-mi închipui în ce măsură acest lucru era adevărat. Comitetul Securității Statului și-a schimbat denumirea (poartă, de atunci, numele de Serviciul Federal de Securitate sau FSB), URSS a dispărut, iar

1. Lucrările în cauză sunt: *Le KGB en France* (1986), *Les Visiteurs de l'ombre*, scrisă în colaborare cu Marcel Chalet (1990), *Le Grand Recrutement* (1993) și *La France sous influence* (1997), toate publicate la Grasset.

comunismul nu mai este ideologia profesată de Rusia în mod oficial; cu toate acestea, oamenii KGB-ului sau, în orice caz, moștenitorii lor direcți sunt cei ce conduc acum Moscova. Nu mai e vorba de trecut, ci de un prezent, vai, atât de real!

Pe durata unui deceniu, între 1990 și 2000, Rusia a cunoscut bulversări nemaivăzute. Această țară a trecut de la un sistem comunist, condus de Gorbaciov, la regimul autocrat pe care îl cunoaștem astăzi prin Putin, cu o fază de tranziție sub guvernarea lui Elțin, în care Kremlinul s-a exersat, fără succes, capitalismul și democrația. Lucrarea de față descrie aceste evenimente, în încercarea de a înțelege logica, chiar inteligența – termen potrivit, atunci când ai de-a face cu profesioniștii din domeniul serviciilor de informații, care sunt și actorii principali ai acestei epoei.

KGB-ul și succesorul său, FSB, se află în centrul acestei povestiri. Ele două îi sunt firul conducător. Din punctul meu de vedere, aceasta nu are nici o legătură cu vreo viziune polițienească, chiar dacă este ușor, dar primejdios, să cedezi unei asemenea tentații, atunci când te apleci asupra culiselor istoriei. În perioada Uniunii Sovietice, KGB-ul constituia osatura, scheletul pe care se rezema sistemul. Rolul său s-a accentuat pe măsură ce regimul comunist s-a dezintegrat, mai înainte de a dispărea. Șefii serviciilor secrete, primii care au înțeles că viitorul Uniunii Sovietice avea zilele numărâte, s-au aflat în avanposturi, spre a propune reforme, și în spatele scenei, spre a le pune în aplicare. Prin *glasnost* și *perestroika*, Mihail Gorbaciov a aplicat programul pe care Comitetul Securității Statului îl pusese la punct înainte ca el să devină numărul unu sovietic. Acest plan a eșuat atunci când procesul de modernizare le-a scăpat din mâini acestor neexperimentați reformatori, din motive pe care le voi explica. KGB-ul a dorit să salveze URSS, dar a văzut pierind regimul sovietic odată cu sosirea lui Boris Elțin la putere, un electron liber, pentru scurt timp, totuși.

De-a lungul anilor '90, Rusia părea să se cufunde într-un mare haos, care a fost, totuși, singurul moment de libertate pe care această sărmană țară și poporul ei l-au cunoscut în decurs de un secol. Oamenii KGB au profitat de acest lucru pentru a-și înainta pionii, pentru a îmbrobodi fragila „democrație“ rusă, pentru a se face indispensabili în anarhia generală. Aveau nevoie să recupereze puterea pe care o pierduseră odată cu prăbușirea Uniunii Sovietice, în 1991. Putin a întreprins această restaurație fără ezitare, cu ajutorul unor instrumente redutabile, de care KGB-ul încă dispunea. Redobândirea puterii s-a produs cu lacrimi și sânge; nimic nu-i putea opri pe acești oameni în dorința lor de recucerire.

Evenimentele dramatice pe care Rusia le-a cunoscut de-a lungul acestor ani nu ar avea nimic cu adevărat neliniștitor, dacă ele s-ar fi petrecut în cine știe ce republică bananieră a Americii Centrale. Dar toate acestea au avut loc în cea mai mare țară din lume, înzestrată cu un excepțional potențial de materii prime și care se întâmplă să fie, în plus, vecina noastră. Nu poți rămâne indiferent față de ceea ce s-a petrecut în această țară și încă și mai puțin față de ceea ce este pe cale să devină. Rusia a fost antrenată într-un vârtej de intrigi, acoperită de o tornadă de miliarde de dolari, victimă a unui val de violențe datorate unor mize mai degrabă financiare decât politice. În această privință, vremurile chiar s-au schimbat. Ieri, oamenii KGB-ului luptau în numele unei ideologii în care poate nu mai credeau, dar pe care și-o însușiseră. Continuatorii lor se bat pentru conservarea unor privilegii inimaginabile pentru cei mai mulți dintre noi. Ei dețin în mâinile lor mai multe mijloace decât a avut vreodată Comitetul Securității Statului, chiar în momentele cele mai negre ale terorii staliniste. Acum, când puterea îi aparține în exclusivitate, KGB/FSB nu mai are de dat nimănui socoteală.

Aducerea la lumină a cauzei și a modului în care s-a produs această extraordinară ascensiune este motivul pentru care am reînceput să scriu pe această temă.

KGB, FSB și derivatele

Serviciile secrete ale Uniunii Sovietice au purtat mai multe denumiri de-a lungul istoriei lor: CEKA, GPU, NKVD... Sigla KGB, apărută în 1954, este utilizată aici în sens generic, pentru ușurarea lecturii. Ea acoperă vechile denumiri ale serviciului și, deopotrivă, pe cele ale altor organizații, precum GRU, Serviciul de Informații Militare. Remarca este valabilă și pentru FSB, noul nume al KGB, de la prăbușirea URSS, în 1991, care trebuie înțeles într-o accepțiune largă, înglobând în special Serviciul de Informații Externe, așa-numitul SVR. Aceste structuri de forță, cum spun rușii, mai pot fi desemnate și ca „organele [de securitate]“ sau „Lubianka“ – de la numele locului în care se înalță sediul fostului KGB –, termeni a căror semnificație le este conferită încă de la prima utilizare. Funcționarii acestor servicii sunt de obicei numiți „cekiști“ sau „siloviki“, după cum vom explica pe parcursul povestirii. Majoritatea acestor denumiri contează, în esență, foarte puțin. E suficient să știm că toate aceste organizații desemnează nebuloasa serviciilor secrete aflate astăzi la putere în Moscova, că membrii acestora aparțin clanului care conduce de acum Rusia.

LBRIS

We know
books

Partea întâi
KGB-ul intră în joc

Când i-a venit KGB-ului ideea de a prelua puterea? Moment greu de precizat, acest proiect a prins contur, fără îndoială, din mers, mai degrabă, decât ca rezultat al vreunui plan secret, elaborat de câteva creiere de la Lubiianka¹. Deficiențele din interiorul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, criza economică sau chiar deziluziile poporului cu privire la fericirea socialistă trebuie să fi cântărit tot atât cât ambiția poliției secrete de a pune mâna pe frâiele puterii, întru salvarea regimului sovietic. S-a vorbit, într-adevăr, despre un „plan Șelepin“, de la numele șefului KGB din anii 1958–1961, dar niciodată nu a fost adusă vreo dovadă cu privire la existența lui. Anatoli Golițîn, un celebru transfug, ajuns în Occident la începutul anilor '60, e cel care va face referire, pentru prima oară, la acest plan. Acest vechi „rezident“ (șef) al KGB la Helsinki a făcut numeroase dezvăluiri către CIA despre infiltrarea sovietică în țările democratice și a permis arestarea mai multor spioni de rang înalt în Statele Unite și în Europa. În același timp, Golițîn a atras atenția serviciilor secrete occidentale asupra noului rol jucat de KGB după moartea lui Stalin, în 1953. Potrivit lui, misiunea serviciului consta, începând de atunci, în a păcăli Occidentul cu privire la o posibilă democratizare a sistemului comunist, în intenția de a adormi neîncrederea țărilor capitaliste și de a obține, în schimb, ajutorul economic necesar

1. Numele sediului KGB din Moscova.

salvării URSS. Pe scurt, „planul Șelepin“ ar fi reprezentat o vastă acțiune de dezinformare, menită a face ca Uniunea Sovietică să pară o țară frecventabilă, a cărei salvagardare ar fi garantat pacea în lume. Pentru unii, aceste dezvăluiri aduceau dovada că destinderea propovăduită de Hrușciiov, apoi de Brejnev, în anii 1960–1970, era o păcăleală menită să servească intereselor URSS. Mai târziu, alții au văzut în ea o deciptare a perestroikăi lansate la sfârșitul anilor '80 de Gorbaciov, ale cărui reforme ar fi avut drept scop să convingă democrațiile bogate să aducă pe linia de plutire finanțele țării. Toate acestea, lucru bine-cunoscut, s-au soldat cu prăbușirea comunismului.

Aleksandr Șelepin, apoi succesorul său, Vladimir Semiceastnîi, au reușit, în mod vădit, să transforme imaginea KGB, ceea ce a avut consecințe considerabile asupra evenimentelor ulterioare. Sub conducerea lor s-a produs o adevărată răsturnare de direcție, ale cărei consecințe se simt și azi. Datorită lor, călăul cekist¹ aflat în slujba terorii staliniste s-a preschimbat, cel puțin în aparență, într-un funcționar deschis, stilat, preocupat de viitorul țării sale și de bunăstarea nației, simbolul însuși al umanismului de tip sovietic. Această convertire răspundea nevoilor politice ale epocii, fără însă ca misiunea încredințată KGB-ului să se modifice. La moartea lui Stalin începe o nouă eră totalitară, mai civilizată, în care uciderea în masă trebuia să facă loc uciderii sufletului, guvernarea minților substituindu-se guvernării prin teroare. La ceasul destalinizării, persuasiunea, mai exact îndochinarea, a părut mai performantă decât simpla teroare, în vederea construirii lui *homo sovieticus*. În acest scop, organele de represiune² au fost invitate să-și

1. Funcționar al CEKA, prima poliție secretă bolșevică, alcătuită în decembrie 1917 de către Felix Dzerjinski. În zilele noastre, membrii FSB (noua denumire a KGB-ului, începând din 1991) continuă să se numească între ei „cekiști“.

2. În trecut, ca și în zilele noastre, rușii întrebuintează termenul de „organe“ pentru a desemna poliția secretă.

abandoneze manierele prea brutale, pentru a oferi un chip mai binevoitor, fără a slăbi menghina în care era prinsă societatea. Ca mutația să reușească, trebuia, într-o primă etapă, ca sângele ce păta mâinile acestor oameni să fie dat uitării, ca represiunile în masă, milioanele de execuții sumare, deportările, perioadele de foamete artificial provocată, torturile ale căror nemiloasă executantă fusese poliția secretă să treacă drept pierderi și beneficii ale socialismului. În ultimă instanță, KGB-ul trebuia să rămână poliția politică, corpul de elită și serviciul de spionaj dintotdeauna – un amestec între Gestapo, SS și Abwehrul nazist, pentru a lua niște referințe sugestive –, dar modul său de lucru trebuia să se schimbe. Prima etapă a operațiunii a reușit. Amnezia a adormit în asemenea măsură cugetele, încât nici până azi vreun funcționar al Lubiankăi nu și-a exprimat cea mai mică remușcare de a aparține unei congregații vinovate pentru comiterea a nenumărate crime împotriva umanității.

Începând de la Șelepin, „organele“ și puterea, în general, indiferent de tulburările pe care le-a cunoscut Rusia între timp, au cultivat această amnezie, controlând trecutul, pentru a nu trebui să dea seamă prezentului. Sub Gorbaciov, Filip Bobkov, numărul doi al KGB și specialist în „vânătoarea“ de disidenți, a propus în 1987 „realizarea unei publicații speciale cu o parte din arhive, pentru a ajuta Partidul Comunist să formeze o opinie publică sănătoasă și pentru a permite societății să ne înțeleagă mai bine acțiunile, pentru a convinge muncitorii de necesitatea acestora“. În 1991, sub Elțin, a fost votată o lege cu privire la reabilitarea victimelor terorii staliniste, însă atunci când, un an mai târziu, un dosar voluminos i-a fost înaintat la Curtea Constituțională, pentru a judeca rolul PCUS și al KGB în aceste crime, judecătorul a considerat documentele ca „antediluviene“. A deplâns faptele, dar a evitat orice condamnare. Sub Putin, în 2002, când au fost descoperite, nu departe de Sankt-Petersburg, osemintele a treizeci de mii de victime ale epurărilor, împușcate de poliția secretă, armata a dinamitat

căile de acces la fața locului, săpăturile au fost interzise, iar Lubianka a pretins că nu deține nici un document referitor la respectiva groapă comună.

Andrei Saharov, celebrul disident dispărut în 1989, prezisese că vor fi recunoscute victimele comunismului, nu și vinovații. Astăzi, nici măcar atât nu mai e cazul. Încă de la intrarea sa în funcție, Vladimir Putin a declarat că „dispariția Uniunii Sovietice a fost cea mai mare catastrofă din istoria rusă“. De atunci, stăpânul de la Kremlin a căutat să reabiliteze vechiul regim, inclusiv în privința celor mai sumbre defecte ale sale, însumând stalinismul. Majoritatea rușilor (53%) au acum o opinie favorabilă fostului dictator. Tinerii, în ce-i privește, îl idealizează pe cel numit odinioară „tătucul popoarelor“. Manualele școlare, care îl prezintă ca salvator al patriei, în contrast cu Hitler, escamotează ceea ce a reprezentat realitatea guvernării sale. Disimularea crimelor comuniste, negarea esenței totalitare a regimului sovietic, acest refuz de a privi în față istoria au favorizat apariția unui stat al KGB-ului. Avem de-a face, în acest caz, cu o îndepărtată moștenire a lui Șelepin.

Absolvit de trecutul său criminal, cekistul putea deveni un funcționar respectabil. Acesta a fost sensul profund al reformelor întreprinse de Aleksandr Șelepin. Fost lider al Tineretului Comunist – Comsomolul –, el avea să scormonească în această pepinieră, pentru a reînnoi cadrele KGB-ului. Tineri funcționari ai partidului au primit veșminte de cekist *new-look* spre a deveni acei „lucrători în domeniul ideologic“ de care puterea avea nevoie pe frontul îndoctinării/controlului populației. „Cekiștii pot privi în ochii partidului și ai poporului sovietic cu conștiința curată“, a afirmat Șelepin, când și-a părăsit postul, în 1961. Succesorul său, Vladimir Semiceastnîi, provenit, ca și el, din rândurile Comsomolului, a urmat aceeași politică. Devenită o instituție „onorabilă“, Lubianka a atras numeroși absolvenți ai învățământului superior, ceea ce a condus la o „intelectualizare“ a KGB-ului: în 1970, 51% dintre ofițerii săi

aveau o formație universitară; în 1987, aceștia erau în număr de 88%. Cekiștii au început să întruchipeze elita regimului, lucru care, printr-o paralelă îndoielnică, i-a determinat pe unii sovietologi occidentali să afirme că serviciul KGB ar fi reprezentat pentru URSS ceea ce însemna Ecole National d'Administration pentru Republica Franceză.

La origine, KGB-ul era considerat brațul înarmat al partidului, însă mutația suferită în perioada poststalinistă a încetat a mai face din el un simplu supleant al puterii politice. Simbioza dorită între PCUS și poliția secretă în anii 1960–1970 ajunge la o asemenea confuzie a rolurilor, încât nu se mai știa cine ce conducea, chiar dacă, în cultura (comunistă a) puterii, partidul trebuia să aibă ultimul cuvânt. Politica de rotație a cadrelor s-a aflat la originea a numeroase legături și punți între aparatele de partid, de stat și KGB, lăsând încet-încet conducerea țării în seama unei oligarhii „partinic-cekiste“. Sosirea lui Iuri Andropov la Lubianka, în 1967, a confirmat confuzia dintre cele două autorități, PCUS și KGB, și a marcat o etapă decisivă în conștientizarea de către cekiști a necesității de reformare a sistemului. Secretar al Comitetului Central responsabil de relațiile cu „țările-surori“, Andropov a primit ca misiune menținerea securității statului sub controlul aparatului de partid. Conducerea sa a fost mai degrabă un lung marș al KGB-ului spre culmi, în vederea unei preluări totale a puterii politice. În 1973, Andropov devine membru cu drepturi depline al Biroului Politic, instanța supremă a puterii. În 1977, participarea cetățenilor la asigurarea securității statului a fost înscrisă în constituție, exact la fel ca serviciul militar. Un an mai târziu, un decret a eliberat KGB-ul din subordinea Consiliului de Miniștri, pentru a depinde, de atunci înainte, exclusiv de Biroul Politic. Partidul și poliția secretă aveau să opereze ca două departamente ale unuia și aceluiași organism; oamenii din Lubianka încetau să mai fie niște forțe de ordine în slujba PCUS, devenind executivul din conducerea partidului. Mersul

evenimentelor avea să-i convingă pe cekiști, aflați acum la porțile Kremlinului, să parcurgă și ultima etapă, înainte de a prelua frâiele țării.

Fiii spirituali

Serviciu de informații și, în egală măsură, poliție politică, KGB-ul era dator să știe ce se petrecea atât în afara URSS, pentru a zădărnici intențiile imperialismului, cât și în interiorul țării, pentru a supraveghea „dușmanul de clasă”, astfel încât conducătorii să fie informați în aceste privințe. Kremlinul cunoștea lumea exterioară, atât pe aceea de peste hotare, cât și pe aceea de dincolo de zidurile înalte ale citadelei, prin prisma a ceea ce îi raporta KGB-ul. „Organele” îi puteau astfel manipula pe membrii Comitetului Central și ai Biroului Politic, ceea ce, în universul sovietic închis, reprezenta o putere teribilă. Datorită rețelelor sale interne și externe, Lubianka era singura structură capabilă să-și facă o idee despre poziția URSS în lume și despre lipsa de interes a popoarelor Uniunii pentru binefacerile comunismului. Cunoașterea acestor stări de fapt a fost hotărâtoare pentru a-i determina pe cekiști să treacă la acțiune. KGB-ul știa că, pe plan internațional, țara era depășită de puterile capitaliste, cărora propaganda oficială a partidului le anunța totuși declinul inevitabil. În interior, cunoștea deznădejdea populației, precum și falimentul economiei. În spatele propagandei regimului – succesul cuceririi spațiale, paradele militare... –, URSS era o țară din lumea a treia, după cum avea să o dezvăluie cu cruzime căderea comunismului. În această autoproclamată a doua putere a lumii, o treime din orașe nu aveau apă, 30% dintre spitale nu aveau nici canalizare, nici apă caldă; jumătate din școli nu cunoșteau încălzirea centrală și apa curentă; 53% dintre elevi sufereau de probleme de sănătate, între care o treime de boli cronice; 15 milioane de ruși erau afectați de tulburări psihice etc. Cu o agricultură

falimentară (jumătate dintre bovine, sterile; o treime din producția de cereale, pierdută), industrii îmbătrânite, finanțe publice în pragul falimentului, corupție generalizată, URSS era o țară în ruină. KGB-ul o știa, poporul o suporta, nomenclatura continua să prospere. Această situație nu putea dura. Pentru sutele de mii de cekiști care profitau de pe urma sistemului, prăbușirea acestuia ar fi însemnat sfârșitul privilegiilor lor¹. Lubianka știa că ea era ultima linie de apărare a regimului, or alianța strategică dintre ea și partid nu avea sens și valoare decât dacă obiectivele lor coincideau. Acest lucru nu mai era valabil, la sfârșitul anilor 1970, cu un Leonid Brejnev devenit neputincios.

Este dificil să înțelegem cum a ajuns KGB să conștientizeze datele problemei în acea perioadă numită „stagnării”, fără să cunoaștem rolul jucat de complexul militar-industrial în sistemul sovietic. Militarizarea economiei și a societății a fost întotdeauna o caracteristică esențială a regimurilor totalitare ale secolului al XX-lea, care se considerau implicate într-un război continuu cu restul lumii. Astfel, tot ceea ce avea legătură cu armata a fost întotdeauna determinant în țările comuniste. După șaiszeci de ani de împlinire a socialismului, URSS nu mai era o țară cu o armată, ci o armată cu o țară înzestrată cu un complex militar-industrial hipertrofiat: 65% din producție era absorbită de industria de armament, o treime din muncitori lucrau în această ramură, un locuitor din opt trăia de pe urma ei. Acest sector lua caimacul a ceea ce regimul putea oferi mai bun, vorbind de oameni, materii prime, și echipamente. Toate ministerele erau obligate să execute cu prioritate comenzile care veneau de la complex, orașele secrete și bazele ocupau 42 de milioane de hectare, 2% din întregul teritoriu.

1. Efectivele KGB au fost întotdeauna un secret de stat. 700 000 de ofițeri, 200 000 de grăniceri (serviciu racordat la Lubianka) și 6 milioane de informatori mai mult sau mai puțin voluntari sunt cifrele acceptate pentru URSS-ul anilor 1980.

KGB-ul se afla în centrul acestui dispozitiv, pentru a-l proteja și, în același timp, pentru a-i furniza tehnologia necesară expansiunii, grație rețelelor de spionaj. În fiecare an, Comisia pentru Industria Militară (VPK) emitea o listă de echipamente, materiale, invenții de care avea nevoie complexul de la organele colectoare, cum erau numite acestea de la KGB la Academia de Științe, de la Ministerul Comerțului Exterior la serviciile de informații ale țărilor-surori¹.

Elitele KGB-ului și ale complexului militaro-industrial au fost primele care s-au alarmat cu privire la criza în care se cufunda țara. În zadar beneficiase industria militară de întreaga economie sovietică, aceasta era atât de precară, încât și acest sector suferea. Dacă puterea Armatei Roșii încă mai amăgea în străinătate, cekiștii și militarii îi cunoșteau slăbiciunile. Furtul de tehnologie nu mai era suficient pentru a menține complexul pe linia de plutire, trebuia reformat sistemul, ceva trebuia încercat pentru a-l face mai performant, ca să fie salvat imperiul. În mentalitatea cekistă, această situație reprezenta o dramă. Dacă, față de imperialism, URSS nu mai era la înălțime din punct de vedere militar dacă, în plus, nu mai era capabil să câștige competiția (războiul chiar) ce opunea tabăra socialistă celei capitaliste, atunci KGB-ul era cel care nu mai avea de ce să existe. Pe acest teren, interesele „organelor” și ale complexului militaro-industrial erau aceleași.

Briza reformelor a venit chiar din țările vecine, din acele țări ale Estului pe care Andropov le controlase în beneficiul partidului sovietic, înainte de a conduce KGB-ul. Polonia lui Edward Gierek, Ungaria lui János Kádár, chiar Cehoslovacia lui Alexander Dubček – care a fost, totuși, pusă la respect în 1968 – au fost cele ce au indicat calea. Tocmai Praga, unde își avea sediul revista *Probleme ale păcii și socialismului*, constituia un excelent post de observație. Din redacția acestui periodic

1. Am povestit în detaliu acest tip de jaf în *Le KGB en France*, Grasset, Paris, 1986 [ed. rom. *KGB-ul în Franța*, Humanitas, București, 1992; n. tr.].

aveau să fie recrutate unele dintre „capetele gânditoare” ale perestroikăi lansate mai târziu de Gorbaciov, un Iuri Arbatov, un Gheorghii Șahnazarov, un Aleksandr Bovin și alții precum Egor Iakovlev. Departamentul internațional al PCUS, condus de Boris Ponomarev, a constituit celălalt rezervor de „reformatori” din jurul lui Anatoli Cernaev și al lui Vadim Zagladin. S-au adăugat acestui grup câțiva, foarte puțini, academicieni, plus câțiva directori de institut, având legături strânse cu „organele”. Această mică lume s-a pus pe căutat modele alternative și mijloacele necesare pentru a face sistemul mai rațional, mergând până la a se exprima în publicații intelectuale redactate într-un limbaj sociologic sofisticat, pentru un public restrâns. „Intelectualii” KGB-ului, care alcătuiau de acum grosul trupelor sale, supravegheau această efervescență, sub ochiul binevoitor al lui Andropov. Cu toții erau de acord cu privire la faptul că partidul constituia principalul obstacol în calea îmbunătățirii sistemului. Omnipotența membrilor săi, corupția care făcea legea, încrâncenarea cu care nomenclatura lupta pentru conservarea propriilor privilegii împiedicau deschiderea, paralizau inițiativa, blocau până și intențiile de reformă. Secretarul cu ideologia, bătrânul Mihail Suslov, zăvora sistemul și, ca un desăvârșit paznic al templului, veghea ca nimic să nu se schimbe.

Începutul ofensivei KGB-ului pentru luarea puterii a avut loc în ianuarie 1982, imediat după moartea lui Suslov. Până atunci, un acord între PCUS și Lubianka voia ca liderii comuniști să nu aibă a se teme de poliția secretă. Între nomenclaturişti, aceste practici nu trebuiau să-și aibă locul. Abia înmormântat Mihail Suslov, Andropov a dat drumul zbirilor săi împotriva conducătorilor celor mai corupți din partid. KGB-ul era vinovat de multe păcate, dar figura printre puținele instituții sovietice încă relativ oneste. Corupția, de exemplu, era mai puțin prezentă în regiunile cu puternică acoperire militară, acolo unde vigilența „organelor” era întărită. Cekistul trebuia să fie un exemplu, ceea ce explică, fără îndoială, disprețul său pentru corupții din partid. De îndată ce vânătoarea de abuzuri